

Pisma 1, 2, 8, 9

Pismo 1: INOCENCU

Pismo je nastalo okoli leta 375 in tako ni le prvo izmed njegovih pisem, ampak njegovo najzgodnejše ohranjeno delo nasploh.¹ Naslovnik Inocenc naj bi pripadal Hieronimovemu oglejskemu krogu, sledil mu je tudi v Sirijo, kjer je umrl približno v času, ko je nastalo 2. pismo. Jedro tega pisma je zanimivo, saj gre za Hieronimov prvi poskus v tedaj vse bolj priljubljenem literarnem žanru – legendi o mučeništvu. Opazimo lahko, kako poskuša tipični motiv iz časov preganjanj »reciklirati« v povsem novi dobi: spremeni se le to, da dekle ni mučeno zaradi vere, temveč zaradi svoje kreposti (ki seveda ni nič drugega, kot pravi izraz pobožnosti). Vsi drugi elementi ostajajo praktično enaki: na smrt jo obsodi krut oblastnik, vse se dogaja v gledališču, opisi mučenja in usmrtitve so zelo nazorni, čudeži si sledijo drug za drugim, ob tem pa »raja« izmenjuje hlepi po okrutnosti in doživlja množična spreobrnjenja. Dokončna rešitev ob novi realnosti imperija, ki mu sedaj vlada kristjan, ni nič drugega kot *clementia Caesaris*, kar pa v tem kontekstu vsekakor predstavlja novost.

1. Pogosto si me prosil, predragi Inocenc, naj ne molčim o čudovitem dogodku, ki se je zgodil v našem času. Vselej sem to tvojo prošnjo iz zadržanosti – po pravici, kakor zdaj vidim – odklanjal, v prepričanju, da tega nisem sposoben: bodisi ker je vsak človeški govor slabši od nebeške hvale, bodisi ker je brezdelje, ki je kakor rja za um, izsušilo še tisti mali preostanek sposobnosti izražanja, ki mi je bil dan. Ti pa si nasprotno trdil, da se v Božjih rečeh ne sme gledati na naše sposobnosti, temveč na našo dobro voljo in da ne more zmanjkati besed temu, ki veruje v Besedo.²

2. Kaj naj torej storim? Izpolniti te naloge ne morem, odkloniti pa si je ne drznem. Kot neizkušen popotnik sem bil postavljen na čelo tovorni ladji. Kot človek, ki še ni krmaril čolna po jezeru, se moram prepustiti bučanju Črnega morja. Zdaj pred menoj izginja kopno, *le nebo in morje naokoli*:³ že vodovje dreveni v temi,⁴ oblaki so temnejši od noči in valovi beli od morske pene⁵. Spodbujaš me, naj na jambor razpnem jadro, naj razvežem vrvi, naj prevzamem krmilo. Že delam, kar si mi naročil, in ker ljubezen zmore vse,⁶ zaupam, da bo Sveti Duh spremljal to pot, in bom v vsakem primeru deležen tolažbe. Če me

namreč tokovi pripeljejo v pristanišče, kamor si želim, se bom vseeno imel za slabega krmarja; če pa se zaradi mojega neizkušenega govora ustavimo v zavitih besedičenjih, boš morda pogrešal mojo sposobnost, a namena ne boš mogel obtoževati.

3. Vercele so torej ligurijsko mesto, postavljeno nedaleč od vznožja Alp, nekdanj mogočno, zdaj pa redko poseljeno in propadajoče.⁷ Ko je nekoč, kot je v navadi, konzular⁸ obiskal to mesto, so pripeljali predenj neko žensko skupaj s prešuštnikom, tega zločina jo je namreč obdolžil mož, in oba je obsodil na muke zapora.

Že kmalu, ko so poskušali iz njiju izvleči resnico in ko se je okrvavljen kavelj zaril mladeniču v modric polno meso ter mu predrl stran, je nesrečnik v želji, da bi se s hitro smrtjo izognil dolgemu mučenju, začel krivo pričati o svojih strasteh in pri tem obtožil še njo. Od vseh je izpadel kar najbolj bedno in celo po pravici kaznovan, kajti ni le pustil nedolžnega dekleta samega, temveč ji je tudi preprečil, da bi se lahko branila.

Toda žena, četudi šibkejša po spolu, a močnejša v kreposti, in čeprav je bilo njeno telo raztegnjeno na mučilni napravi ter je imela od nesnage v ječi umazane roke vklenjene na hrbtu, je oči, ki jih tudi tako okruten mučitelj ne more vkleniti, uprla v nebo, iz ust pa so se ji izvili kriki: »Ti si priča, Gospod Jezus, ki ti nič ni skrito; ti, ki si preiskovalec telesa in srca,⁹ da ne želim zanikati teh obtožb zgolj zato, da ne bi umrla, temveč da nočem lagati, ker bi zato grešila. In ti, nesrečni človek, če se ti mudi v pogubo, zakaj želiš pogubiti še dva nedolžna? Tudi sama sicer hočem umreti, želim zapustiti to osovraženo telo,¹⁰ toda ne kot prešuštnica. Ponujam svoj vrat, brez strahu sprejemam bleščeči meč, nedolžnost pa bom kljub temu odnesla s seboj.¹¹ Kdor se trudi tako živeti, pa ga umorijo, ne umre.

4. Konzular, ki si je pasel oči na krvi (in krutosti), pa je tedaj kakor zver, ki je enkrat okusila kri in jo potem vedno žeja po njej, ukazal podvojiti mučenje, in je tako divji, da

so mu škripali zobje, rablju zagrozil s podobno kaznijo, če ona, ki je šibkejšega spola, ne prizna tega, česar moška moč ni mogla zamolčati.

5. O mili Jezus: kako kruto so mučili enega samega tvojega človeka! Lasje so zvezani na kol, celo telo še močnejše privezano na mučilno napravo, pod njenimi nogami že podtikajo ogenj, rabelj ji je prebodel obe strani trupa, niti njene prsi niso ušle mučenju: žena pa ostaja nepremična, z močjo duha premaguje telesne bolečine, ko uživa v sadovih svoje čiste vesti in ne dopušča, da bi ji mučenje prišlo do živega.

Kruti sodnik že vstaja kakor premagan, ona pa moli k Bogu; razvezujejo ji vklenjene ude; ona pa obrača oči k nebu. Nekdo iz množice jo ponovno obtoži njenega domnevnega zločina: ona pa brani soobtoženca in ga s tem, četudi je sama v nevarnosti, poskuša oprati krivde.

6. V svoj prid pa izreče le tole: »Tolči, žgi, raztrgaj me – nisem storila. Če ne verjameš mojim besedam, bo prišel dan, ko mi bo ponovno sojeno; imam namreč svojega Sodnika.« Utrujeni krvnik pa že nejevoljno vzdihuje, saj ne najde mesta na (njenem) telesu, kjer bi ji zadal novo rano. Že ga mineva okrutnost: v grozi zre telo, ki ga je razmesaril. Konzular pa je, prevzet od strasti, takoj rekel: »Ljudje, zakaj se čudite, če je žena raje hotela biti mučena, kot umreti? Prešuštvo gotovo lahko zagrašita samo dva, in mislim, da je verjetnejše, da krivka zanika zločin, kakor da ga nedolžni mladenič izpove.«

7. Enaka kazen bo torej doletela oba in rabelj ju že vleče na morišče. Takšna množica se za njimi zgrinja v gledališče, da bi si mogel misliti, da celo mesto beži, tako se je namreč hiteča množica nagnetla k vratom. Glavo nesrečnega mladeniča je meč odsekal s prvim zamahom in truplo se je zvijalo v lastni krvi. Potem je prišla na vrsto žena: poklekne na zemljo, nad njen drhteči vrat se dvigne meč in čeprav rabelj s stegnjeno desnico zamahne tako močno, da bi bil lahko že prvi udarec smrten, se rezilo samo nalahko dotakne kože in povzroči le tolikšne rane, da se prikaže kri.

Rabelj v grozi gleda svojo za boj neprimerno roko in začuden nad premagano desnico in šibkim mečem v drugo zamahne z njim. Rezilo ponovno nemočno pade na ženo, in kakor da bi se je železo balo, na njenem vratu ne naredi nobene praske. Razjarjen in zadihan liktor¹² si je odpel plašč, da bi lažje izkazal vso moč, in pripravljen, da bi znova zadal rano, že drži meč v zraku, a ne opazi, da mu je sponka, ki je spenjala robove njegovega plašča, padla na tla. »Glej,« je rekla žena, »zlata sponka ti je padla z ramena; poberi jo, da ne izgubiš, kar si prigaral s trdim delom.«

8. Kaj je torej skrivnost te gotovosti? Ne boji se grozeče ji smrti, čeprav jo mučijo, se veseli. Rabelj blesti, njene oči pa ne vidijo meča, pač pa vidijo samo sponko. In kakor da bi ne bilo dovolj, da se ne boji smrti, celo izkaže uslugo tistemu, ki jo kruto preganja. Tudi tretji zamah je onemogočila skrivnostna moč Trojice. Prestrašeni vojak ne zaupa več železu in konico meča nastavi na njen vrat, da bi s pritiskom roke prebodel, česar ni mogel odsekati. A glej, čudež, kakršen se v vseh vekovih ni zgodil! Meč se je zvil proti ročaju, kakor da bi, usmerjen v svojega gospoda, hotel izpovedati, da ne more ubijati.

9. Tu mi prihaja na misel zgled treh mladeničev, ki so med plameni, kakor da bi stali v hladnih oblakih, prepevali hvalnice, namesto da bi jokali.¹³ Okrog njihovih oblačil in svetih las se je ogenj igral v prazno. Tu naj spomnim tudi na zgodbo blaženega Daniela, ki so se mu levi – svojemu plenu! – z mahajočimi repi prilizovali, njihovi gobci pa so se ga bali.¹⁴ Naj zdaj vsem pride na misel še Suzana in kako plemenito vero je imela ona: po krivem obsojeno jo je rešil mladenič, ki ga je napolnil Sveti Duh.¹⁵ V obeh primerih se je na podoben način izkazalo Božje usmiljenje: Suzano je osvobodil sodnik in ni šla pod meč, to dekle pa je sodnik obsodil, pa jo je meč oprstil.

10. Končno se torej ljudstvo vzdigne, da bi ubranilo ženo. Možje in žene vseh starosti preganjajo krvnika, se zgrinjajo okrog njega in skupaj kričijo. Kdor to vidi, skoraj ne more

verjeti svojim očem! Ob tej novici se vzne-mirja že bližnje mesto, četa stražnikov je že postrojena. Iz njihove srede se vzdigne tisti, ki je imel na skrbi obsojence, sive lase si posiplje z umazanim prahom:¹⁶ »Hočete torej, meščani, mojo glavo? Naj bom jaz njena zamenjava? Čeprav ste usmiljeni, čeprav ste milostni, čeprav hočete rešiti obsojeno – jaz, nedolžen, gotovo ne smem umreti.« Ta obupani krik je pretresel ljudstvo in strah jih je pahnil v onemelost. Nenavadno hitro se je spremenila njihova volja: prej se jim je zdelo, da je dolžnost braniti ženino življenje, zdaj pa se čutijo dolžne, da jo pahnejo v smrt.

11. Nov meč je pripravljen, nov morilec nastavljen. Žrtev stoji, zgolj od Kristusa dobiva moč. Enkrat udarjena se zgolj strese, ob drugem udarcu se zvije, v tretje ranjena se zgrudi na tla. O vzvišeno veličastvo Božje moči! Štirikrat je bila prej udarjena, pa nič ranjena, le malo zatem pa jo vidimo umreti, da ne bi zanjo umrl nedolžni.

12. Kleriki, ki so bili zadolženi za to, so okrvavljeno truplo zavili v platno, izkopali jamo in iz kamenja kakor po navadi pripravili grob. Sonce je hitelo k zahodu in po Božjem usmiljenju je noč prišla hitreje kakor naravno. Takoj vzdrhtijo ženine prsi in njene oči iščejo luč – telo se obuja k življenju: že diha, že vidi, že se vzdiguje in govori. Že more iz nje iziti glas: »Gospod je moj pomočnik, ne bom se bal; kaj mi more storiti človek.«¹⁷

13. Medtem pa je neka starka, ki jo je Cerkev vzdrževala,¹⁸ spustila svojega duha v nebo, od koder ga je prejela,¹⁹ in kakor da bi bil cilj vseh teh dogodkov tak, so njeno telo namesto dekleta položili v prej izkopani grob. Ob zori pa se je pojavil hudič v podobi liktorja²⁰ in iskal truplo ubite ter prosil, da mu pokažejo njen grob. Čudil se je, da je mogla umreti, in bil prepričan, da živi. Kleriki so izpolnili njegovo prošnjo in mu pokazali sveži grob ter ga tako ošteli: »Da, izkoplji že zakopane kosti! Novo vojno napovej grobu; in če to ni dovolj, naj njene ude raztrgajo in požrejo ptice in zveri. Sedemkrat udarjena bi morala pretrpeti še kaj več kot zgolj smrt!«

14. Rabelj se je zbal tolikšnega besa ljudstva, ker pa je medtem žena doma že prihajala k sebi in bi tako pogostnost zdravnikovih obiskov cerkve zbudala sumničenja, so jo ostrigli in jo z nekaj devicami poslali na odročno podeželsko vilo. Tam so se ji, preoblečeni v moška oblačila, rane malo po malo zacelile v brazgotine. O, zares, kjer je pravo najvišje, tam je na vrhuncu tudi zloba!²¹ Po tolikih čudežih jo namreč še vedno preganjajo zakoni!

15. Kam me je pripeljalo sosledje dogodkov. Že smo prišli do imena našega Evagrija,²² čigar truda za Kristusa ne bi mogel opisati, četudi bi me prosil; a če bi si še najgloblje želel molčati, ne bi mogel zadržati glasu, ki bi se v veselju izvil iz mene. Kdo bi mu torej mogel zapeti primerno hvalnico, njemu, ki je poskrbel za »pokop« Avksencija iz Milana,²³ tega prekletstva, še preden je umrl? Še več: rimskega škofa²⁴ je rešil že skoraj ujetega v nastavljeno zanko ter mu pokazal, kako premagati nasprotnike, a se vzdržati maščevanja: *Toda na žalost ne utegnem o tem še naprej govoriti; / drugim prepuščam, naj pojejo dalje, kjer jaz sem prenehal.*²⁵ Zadovoljen sem s takim koncem pripovedi. V svoji prizadevnosti se je obrnil na cesarja:²⁶ utrujal ga je s prošnjami, z uslugami in marljivostjo pa si je pridobil naklonjenost. Njej, ki ji je Bog povrnil življenje, je zdaj tako končno, po njegovi zaslugi, povrnjena tudi svoboda.

Prevedel: Janez Potisek

Pismo 2: TEODOZIJU IN DRUGIM SAMOTARJEM

To pismo je Hieronim najverjetneje pisal kmalu po prvem (tj. ok. 375) iz Antiohije. Teodozij je, kot lahko razberemo, očitno predstojnik skupnosti samotarjev v sirski puščavi. Njega in druge samotarje prosi, da s svojimi molitvami dosežejo pri Bogu, da bi mogel in hotel popolnoma zapustiti posvetnost in kot oni zaživel v puščavi. Zanimiva je metaforika »morjeplovca«, ki je značilna tudi za gornje,

prvo pismo, in je, glede na to, da je Hieronim že na oni strani Mediterana, bržkone povsem literarna.

Kako si želim, da bi sedaj že bil v vaši skupnosti²⁷ in da bi v veselju objel vso to občudovanja vredno družbo, čeprav si je te oči niti ne zaslužijo uzreti. Oh, da bi gledal puščavo, ki je mnogo prijetnejša od vsakega mesta. O, kako si želim videti samotne kraje brez prebivalcev, ki so tako polni množic svetnikov, da so že skoraj predpodoba raja. Ker pa mi moje pregrehe in teža vseh zločinov, ki me bremenijo, preprečujejo priti v vašo družbo blaženih, vas glede tega prosim – ker ne dvomim, da tega ne bi zmogli izprositi – da bi bil po vaših molitvah osvobojen senc tega veka. Rekel sem vam to sicer že pred časom, ko sem bil pri vas, sedaj pa vas ponovno naprošam s tem pismom: to hrepenenje namreč zaposluje vse moje misli. V vaši zmožnosti je, da se uresniči ta moja želja – kajti jaz si tega²⁸ lahko le želim, od vaših molitev pa je odvisno, ali bom to, kar si želim, tudi zmogel.

Z mano je namreč zdaj kot z bolešno ovco, ki je zablodila od črede. Če si me dobri pastir ne bo oprtal na svoje rame in me odnesel nazaj v stajo,²⁹ bom še naprej opotekaje taval in ko bom poskusil vstati, mi bodo klecnila kolena. Jaz sem tisti izgubljeni sin, ki je zapravil ves delež, ki mi ga je zaupal oče:³⁰ nisem še pokleknil k starševskim nogam in nisem se še otesel mikavnosti nekdanjega bogastva. In ker do nedavnega še nisem zapustil grešnih nagnjenj, temveč sem si komaj začel želeti, da bi se jih rešil, me sedaj hudič veže v nove zanke in mi postavlja nove zapreke: obdal me je z morjem naokoli in s samimi valovi.³¹ Zdaj se torej nahajam sredi morja³² in se nočem vrniti, niti ne morem napredovati. Edini up, ki mi ostane, je, da me veter Svetega Duha po vaših molitvah ponese naprej in me privede do pristanišča na obali, kamor si želim priti.

Prevedel: Jan Dominik Bogataj

Pismo 8: SUBDIAKONU NICEJU³³

Pred nami (8. in 9. pismo) sta še dve zgodnji (ok. 374–376) Hieronimovi pismi, ki dopolnjujeta sklop njegovih »puščavskih tožb« v domovino v času, ko je bival v puščavi blizu mesta Halkide, jugovzhodno od Antiohije in jugozahodno od Bereje, danes žal tako znanega Alepa – torej sklop, ki vključuje tudi znameniti 11. in 12. pismo, ki ju je pisal v Emono, ter 13., naslovljeno na teto Kastorino. Podobno kot slednja sta torej tudi ti pismi poslani v Hieronimovo domovino, natančneje v njeno metropolo Oglej, osebam, ki jih je Hieronim štel med prijatelje; temu primerno je osebna tudi vsebina. Iz pisem razbiramo njegov značaj, strah pred osamljenostjo, ki razjeda razmeroma mladega in neizkušenega puščavnika, pa tudi razgledanost – predvsem pa, česar ni manjkalo tudi v zgornjih pismih, ljubezen do rimskih klasikov – človeka, ki mu bo v sanjah celo večni in neskončno usmiljeni Sodnik desetletje kasneje poočital: »Lažesh; ti si ciceronijanec, ne kristjan!«³⁴

Komiški pesnik Turpilij³⁵ na nekem mestu o izmenjavi pisem pravi, da je to edina reč, ki zbliža človeka, ki sta si daleč. Misel, čeprav jo izreče v izmišljeni zgodbi, prav res ni neresnična. Kaj namreč zbližuje, če smem tako reči, odsotne bolj kakor to, da človeka, ki ga imajo radi, prek pisem nagovorijo in prejmejo njegov odgovor? Celo tisti neomikani prebivalci Italije, ki jim Enij pravi Stari,³⁶ in ki so, kot pravi Ciceron v svojem delu o govorništvu,³⁷ na zverinski način lovili svoj plen, je bilo – in to še preden sta v rabo prišla papirus in živalske kože – naklonjeno pošiljanju pisem, ki so jih pisali bodisi na obtesane lesene tablice bodisi na kose lubja, ki so jih odtrgali z dreves. To je razlog, da so prenašalce teh pisem poimenovali »tabličarji«³⁸ pisarje pa so po kosih lubja, na katere so pisali, oklicali za »lubjarje«.³⁹ Toliko manj smemo torej mi, ki živimo v tem omikanem svetu, opustiti to, kar so si zadali celo tisti, ki so živeli v čistem divjaštvu in ki jim je bila

tako rekoč vsaka kultura tuja? Glej, častitljivi Kromacij in svetniški Evzebij, ki sta brata po uglajenosti navad prav toliko, kot sta brata po krvi, sta me z rednim pošiljanjem pisem kar prisila k odpisovanju. Ti pa, četudi si me komaj dobro zapustil, si najino še sveže prijateljstvo ne le ohladil, temveč pravzaprav razdril, kar Lelij iz Ciceronovih spisov modro prepoveduje.⁴⁰ Ti je mar Vzhod tako mrzek, da se ti celo pisma upira pošiljati sem? Daj no, zberi se, prenehaj lenariti in mi iz naklonjenosti napiši en samcat list papirja. V udobju domovine se kdaj vsaj za trenutek spomni na poti, ki sva jih preromala skupaj. Če me imaš rad, mi piši, ker te za to prosim; če pa se name jeziš, mi, čeprav v jezi, vseeno piši. Veliko bolj je mojemu hrepenenju v tolažbo, če prejemem od prijatelja pismo, pa četudi je jezen name.

Pismo 9: MENIHU HRIZOGONU⁴¹

Morda ti je Heliodor,⁴² tako meni kot tebi zelo drag prijatelj, ki te ima tudi sam prav tako rad, kot te imam jaz, že rekel kako iskreno besedo o moji naklonjenosti do tebe: da mi je tvoje ime vedno na jeziku, da v vsakem pogovoru, ki ga imam z njim, vedno najprej omenim vsa nadvse prijetna srečanja, ki sem jih imel s teboj, in da občudujoče govorim o tvoji skromnosti, poudarjam tvojo krepost ter hvalim tvojo ljubeznivost. Vendar pa si ti – podobno kot je to značilno za rise,⁴³ da si namreč, potem ko umaknejo svoj pogled, ne zapomnijo ničesar od tega, kar so ravno opazovali, in izgubijo iz misli to, kar so oči prenehale gledati – tako popolnoma pozabil, kako sva si blizu, da si tisto pismo, o katerem Apostol pravi, da je zapisano v srca kristjanov,⁴⁴ ne le površno razmazal, temveč si ga, kot se reče, povsem izdolbel iz voska.⁴⁵ Za zveri, ki sem jih omenjal, je značilno tudi, da v zavetju zelenih drevesnih krošenj prežijo⁴⁶ na urno srnjad ali na plašne jelene in čakajo, da bi jih ujeli: plen zaman beži, njegov divji plenilec mu je namreč na sledi, napadel ga bo od zgoraj ter raztrgal. Sicer pa risi plen lovijo le toliko, kolikor jih na to opominja prazen trebuh, ki lakoti izsušeno

grlo. Ko pa se potešijo s krvjo in so njihovi želodci polni, s sitostjo pride tudi pozabljenost: za nekaj časa bodo torej opustili misel na lov, vse dokler jim ne bo lakota osvežila spomina. Toda ti, ki me gotovo še ne moraš biti sit, zakaj vendar razdiraš še sveže prijateljstvo? Zakaj bi me, še preden sva se dodobra spoznala, že rad pozabil? Seveda, ker se tako nemarni brez-brižnosti vedno prileže kak izgovor, bi gotovo zatrjeval, da mi nisi imel česa pisati. A v tem primeru bi mi moral pisati vsaj to, da mi nimaš ničesar povedati!

Prevedel in uvode ter opombe pripravil: Domen Iljaš

- ¹ Četudi je treba opozoriti, da je dejanska točna datacija nekoliko sporna; prim. Andrew Cain, *The Letters of Jerome*, Oxford: University Press, 2009, 14–16. Prevod je narejen po latinskem izvirniku v izdaji: *Sancti Eusebii Hieronymi Epistulae*, Pars I, Isidorus Hilberg, ur., Dunaj: F. Tempsky, 1910.
- ² Prim. 1 Jn 1.
- ³ Ver. A. 3.193.
- ⁴ Prim. Pacuv. *Trag.* 411–12.
- ⁵ Prim. Ver. A. 3.195; 5.11; Manil. *Astr.* 1.708–9.
- ⁶ Dobesedno zveni zelo pregovorno: *caritas omnia potest*.
- ⁷ Prim. Lucan. *Phars.* 1.24–7.
- ⁸ Pojem je v času republike naznačeval nekdanje konzule, ki so imeli tudi izključno pravico do nekaterih provinc, v cesarski dobi pa se je počasi vedno bolj rabil za vse provincialne upravitelje, posebno še v času po Dioklecijanovih reformah, torej v času, ko je živel Hieronim.
- ⁹ Ps 71,10.
- ¹⁰ Prim. Ver. A. 9.496.
- ¹¹ Tj. ohranila.
- ¹² Liktorji so bili stara republikanska služba telesnih stražarjev, ki so varovali rimske magistrate. Oboroženi so bili s sekiro, zato se tu ta beseda nanaša na rablja.
- ¹³ Dan 3,23–27; DanD 1,24–49; 2,50.
- ¹⁴ Dan 6,16–23.
- ¹⁵ Ta mladenič je seveda Daniel; DanD 3,1–64.
- ¹⁶ Ver. A. 12.611.
- ¹⁷ Ps 118,6.
- ¹⁸ Eden izmed pglavitnih aspektov karitativnega delovanja zgodnje Cerkve vse od apostolskih časov dalje je bila prav skrb za vdove; prim. 1 Tim 5,3–16; Jak 1,27.
- ¹⁹ Prim. Prd 12,7.
- ²⁰ Glej op. 12.
- ²¹ Hieronim namiguje na znan rimski pravni rek: *summum ius, summa iniuria*.
- ²² Evagrij je bil antiohijski duhovnik, kasneje (388) tudi tamkajšnji škof, in velik podpornik oz. lahko bi rekli kar

»mentor« sv. Hieronima, ki naj bi po l. 373 sedem let bival pri njem v Antiohiji. Ponovno ga omenja v 3., 4., 5. in 15. pismu.

- ²³ Milanski škof, predhodnik sv. Ambroža na tem sedežu (355–374), znan kot eden pomembnejših podpornikov arijanstva na Zahodu. Temeljni vir za poznavanje njegovega življenja in nauka je polemični spis Hilarija iz Poitiersa *Liber contra Auxantium*.
- ²⁴ Gre za papeža Damaza I. (papeževal 366–384), ki je Avksencija obsodil na sinodi l. 369.
- ²⁵ Ver. *Georg.* 4.147–8.
- ²⁶ Valentinijan I.
- ²⁷ Db. *conventui*.
- ²⁸ Osvoboditve od greha in »varnega priplutja« namreč.
- ²⁹ Prim. Lk 15,3–6.
- ³⁰ Prim. Lk 15,11–32.
- ³¹ Ver. A. 5.9; 3.193.
- ³² Db. *elemento*.
- ³³ Nicej je bil, kot lahko razberemo tudi iz pisma, Hieronimov prijatelj in tudi sopotnik na Vzhod, sedaj pa je že varno doma v Ogleju.
- ³⁴ Hier. *Ep.* 22.30.
- ³⁵ Turpil. *frag.* 215; Turpilij je bil rimski komediograf, umrl ok. 104–3 pr. Kr. Glede na ohranjene fragmente sklepamo, da je pisal paliate in se zgledoval po Menandru. Veliko njegovih verzov najdemo pri poznoantičnem slovničarju Noniju Marcelu, nekaj pa tudi pri Ciceronu, Hieronimu idr.
- ³⁶ Enn. *Ann.* 22; dobesedno *casci*, stari – Varon, ki navaja ta Enijev fragment (*Ling.* 7.28.), pripisuje sabinski oz. oskijski izvor tej besedi, ki ne poimenuje kakega specifičnega plemena, temveč najverjetneje vsa zgodnja italška ljudstva ali pa vsaj vse Latine; prim. Cic. *Tusc.* 1.12.
- ³⁷ Cic. *De inv.* 1.2.
- ³⁸ *Tabellarii*; tj. nosilci lesenih tablic, iz *tabella*, majhna tablica.
- ³⁹ *Librarii*; tj. ti, ki pišejo po ljubju, iz *liber*, lubje.
- ⁴⁰ Cic. *Amic.* 76.
- ⁴¹ Hrizogon (tudi Krizogon) je bil očitno znani oglejski menih in asket, ki je morda Hieronima že v njegovi domovini navdušil za puščavništvo.
- ⁴² Heliodor naj bi bil prvotno vojak, nato je postal Hieronimov prijatelj in spremljevalec, ki ga je spremljal na Vzhod, vendar se je že kmalu vrnil v Oglej, kasneje naj bi bil povzdignjen tudi v episkopat. Več o njem in o njunem odnosu izvemo iz 14. pisma, ki je precej daljše, teološko bolj poglobljeno in odmevno (prim. Hier. *Ep.* 77.9), a nič manj »očitajoče«.
- ⁴³ Plin. 8.34.84; Plinij na tem mestu sicer db. govori o »jelenjih volkovih« (*cervarii*), a to je sinonim za *lynxes*, torej za besedo, ki jo rabi Hieronim; prim. Matej Hriberšek, »Komentar k 8. knjigi«, v: Plinij Starejši, *Naravoslovje* 2, prev. M. Hriberšek, Ljubljana: ZRC, 2015, 351.
- ⁴⁴ 2 Kor 3,2: »Naše pismo ste vi; pismo, ki je zapisano v naših srcih in ga poznajo in berejo vsi ljudje.«
- ⁴⁵ V antiki so pogosto pisali na voščene tablice, ki so jih za daljša pisma vezali tudi v svežnje. Vosek se je dalo nekoliko pogladiti s strgalom in tablico ponovno uporabiti, za brezhibno pisalno podlago pa – in na to aludira Hieronim – se je voščeno površino povsem izdobllo in vosek nadomestilo z novim.
- ⁴⁶ Plin. 28.32.122 poroča o risovem dobrem vidu.